

УДК 821.162.1'06

ВНЕСОК ЯНА ЯНОВА У ФІЛОЛОГІЧНУ СЛАВІСТИКУ

Іраїда ГАЛЕНКО

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, тел.: (0322) 239-47-56
Кафедра загального мовознавства*

У статті розглянута науково-педагогічна діяльність відомого польського славіста Яна Янова (1888–1952). Як філолог він успішно працював у ділянках історичного та порівняльного мовознавства і літературознавства, міжслов'янських культурних зв'язків, текстології, діалектології, лексикографії, здійснював зразкове видання давніх рукописів. Безперечною заслугою вченого є те, що він виховав велику когорту науковців та учителів.

Ключові слова: Ян Янів, компаративістика, культурні взаємини, давня писемність, діалектологія, українська лексикографія.

22 листопада 2008 р. виповнилося 120 років від дня народження відомого польського славіста (полоніста та україніста) Яна Янова, ученого широкого наукового діапазону і талановитого педагога. Численні праці Я.Янова, написані на матеріалі кількох літературних мов і діалектів, характеризують його як вдумливого досвідченого дослідника, який у своїй праці завжди спирався на нові і цікаві, добре аргументовані факти, причому погляди свої викладав дуже тактовно і скромно. Він належав до рідкісного нині типу філологів, які поєднують працю в кількох наукових сферах, зокрема в лінгвістиці, літературознавстві, історії культури, етнографії, текстології, виданні давніх текстів. Науковий доробок Я.Янова містить близько ста скрупульозно виконаних досліджень, здебільшого невеликих за обсягом, але вагомих за змістом. Адже ходив він “власними дорогами по слідах, часто дуже затертих, куди нелегко потрапити комусь іншому”, охоплюючи надзвичайно широкі часові, просторові та тематичні межі: “Від старожитностей східних (Індія), через старожитності класичні, через старожитності латинсько-католицькі і візантійські, церковні, середньовічні ... послідовно через Ренесанс, бароко і вік XVII ... через класицизм (І.Красіцького) аж до XIX століття і сучасного нам нинішнього польсько-українського народознавства включно”¹, всюди проявляючи глибоке знання предмета. Вчений старанно аналізував різні види писемності: рукописи, друковані тексти, а також живе діалектне мовлення, однак улюбленим матеріалом для дослідження залишалися рукописи XVI–XVIII ст.

Попри те, що значна частина наукової спадщини Я.Янова стосується проблем україністики, тривалий час праці цього вдумливого вченого-аналітика були майже не відомі

¹ *Ulewicz T. Dorobek naukowy Jana Janowa w zakresie dawnego piśmiennictwa i kultury // Pamiętnik Słowiański. T.4. Warszawa–Poznań, 1954–1955. S.53–54.*

українським філологам. Це можна пояснити тим, що у Польщі 20–30-х років ХХ ст., коли побачила світ більшість досліджень Я.Янова, питання українознавства й українсько-польських культурних стосунків зовсім не опрацьовувалися, до того ж наукові здобутки вченого публікувались у різних часописах. Статті з викладом узагальненого творчого доробку вченого почали з'являтися лише після його смерті². За даними польського ученого В.Вітковського, який досліджував посилення на праці померлого, “і через двадцять років після смерті Янова суттєва частина його мовознавчо-філологічного доробку стало зберігати свою життєвість і значення... Дослідження над початками польського друкарства, текстологічні та фольклористичні студії забезпечили йому міцну позицію також в історії історично-літературознавчих і народознавчих досліджень”³. На жаль, монографія з описом життя, наукової та педагогічної діяльності цього неординарного і надзвичайно сумлінного дослідника досі чекає на свого автора.

У пропонуваній розвідці вважаємо за доцільне детальніше розглянути життєвий шлях і славістичну діяльність Я.Янова у проблемно-тематичному аспекті. Хист до навчання Я.Янів проявив ще у початковій школі. Завдяки своїм здібностям і наполегливій праці сільський хлопець із Станіславщини (нині Івано-Франківщина), з бідної багатодітної польської сім'ї, де він був старшим серед дванадцяти дітей, успішно закінчив початкову і відділкову школи, вступив до учительської семінарії і закінчив її з відзнакою. У 1909 р. склав іспити на атестат зрілості і, працюючи учителем, одночасно навчався у Львівському університеті, студіюючи полоністику та славістику у професорів В.Брухнальського та А.Кринського. За взірцево виконану дослідницьку роботу здібний і працьовитий студент одержав грошову винагороду, а 31 січня 1913 р. став доктором філософії, захистивши дисертацію “Наворотні дієслова польської мови” і склавши іспити з польської і слов'янської філології та філософії. Протягом наступного навчального року (07.09.1913–01.07.1914) він був річним стипендіатом Фрейбурзького університету (Швейцарія). Далі Перша світова війна, поранення, майже чотирирічне перебування у російському полоні і звільнення з полону внаслідок Жовтневої революції. Уже в радянські часи в Ташкенті щасливий випадок посприяв Я.Янову скласти у Петербурзі габілітаційні екзамени й одержати звання доцента. У нововідкритому у Ташкенті Середньо-Азійському університеті з 1918 р. працював як доцент, у 1919–1921 рр. – як професор, викладаючи там старослов'янську та російську мови. У 1920 р. за сумісництвом працював також у Ташкентському інституті сходознавства. У цей час Я.Янів ознайомлювався з культурою Сходу, вивчав східні мови, підготував і надрукував на гектографі свою першу славістичну працю “Спостереження над частками у слов'янських мовах. I. Дослідження первинної форми числівника ОДИН та похідних від нього часток” (Ташкент, 1919. 31 с.). Наступна його наукова розвідка була опублікована вже після повернення на батьківщину: “Кілька уваг про походження частки *-ка* в російській мові у словах типу *дайка, идика, нука* и т. д.” (Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Lwów, 1922, odbitka 15 s.). Ці дослідження засвідчили інтерес автора до проблем історії мови і добру обізнаність його з працями компаративістів.

У 1921 р. розпочався львівський період у житті Я.Янова, період найбільш тривалий і дуже плідний, причому з травня 1922 р. по жовтень 1945 р. його науково-педагогічна

² Ibid. S.52–69; *Lehr-Splawiński T.* Dorobek naukowy Jana Janowa w zakresie językoznawstwa // Ibid. S.71–75; *Ulewicz T.* Jan Janów // *Polski Słownik Biograficzny.* T.12. Zeszyt 44. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1962. S.572–576; *Witkowski W.* Jan Janów (w dwudziestą rocznicę śmierci) // *Slavia Orientalis.* 1. Rocznik 22. 1973. S.79–82; *Ziejka F.* Jan Janów – filolog sumienny, badacz pracowity // *Краківські українські зошити.* Т.1–2. Краків, 1992–1993.

³ *Witkowski W.* Jan Janów. S.81.

діяльність була пов'язана з Львівським університетом, крім нетривалого учителювання в академічній гімназії (1922–1923) та років німецької окупації. В університеті він пройшов непростий шлях від працівника архіву, лектора української мови, старшого асистента кафедри слов'янської філології (13.09.1923–31.12.1926) та заступника професора на кафедрі руської мови та літератури (13.07.1925–26.09.1927), доцента кафедри слов'янської філології з увагою до руської філології (габілітація відбулася 25.06.1925) до керівника кафедри руської філології університету (надзвичайний професор з 27.09.1927 р., звичайний професор з 27.09.1936 р. по 10.01.1940 р.). Від 11.01.1940 р. і до німецької навали Я.Янів – професор кафедри слов'янської філології Львівського державного університету ім. І.Франка.

Працюючи в університеті, Я.Янів брав активну участь у науковому житті: з 1925 р. він був членом Львівського наукового товариства, виступав з науковими доповідями на засіданнях філологічної секції товариства, а з 1929 р. – на міжнародних з'їздах славістів; свої дослідження публікував не тільки у Польщі, а й у Росії, Франції, Чехії.

У період німецької окупації учений як бібліотекар (15.03.1942–22.09.1944) упорядковував рукописи архіву Івана Франка в академічній бібліотеці Львова. У складі професорів університету він поновився 24.09.1944 р. (наказ № 80), водночас за сумісництвом працював у Львівському педагогічному інституті та у відділі мовознавства Інституту суспільних наук Західної філії АН УРСР (як старший науковий працівник). У зв'язку з від'їздом до ПНР ректор Львівського університету наказом від 15 вересня 1945 р. виніс подяку Я.Янову “за проведену велику роботу по відновленню Львівського університету”. Від грудня 1945 р. і до дня смерті (17.12.1952) професор очолював кафедру східнослов'янських мов Ягеллонського університету (Краків). У 1946 р. він став членом-кореспондентом Польської академії знань (Краків).

Як засвідчили наведені біографічні факти, шлях Я.Янова від сільського хлопчика і до професора та відомого вченого був довгим і складним. На цьому шляху вирішальне значення мали критичний розум, здібності аналітика, цілеспрямованість, надзвичайна працездатність і відданість улюбленій справі. Завдяки цим рисам Я.Янів оволодів європейськими, класичними та східними мовами, здобув ґрунтовну філологічну базу, став одним із провідних славістів Львівського університету, а згодом – визнаним авторитетним дослідником слов'янської писемності, особливо в сфері польсько-українських культурних стосунків та компаративістики. Професор Т.Лер-Сплавінський, на кафедрі якого Я.Янів кілька років працював асистентом, високо оцінював науково-педагогічні якості молодшого колеги, його широку ерудицію і відзначав, що той був філологом у повному розумінні цього слова, одним із найосвідченіших мовознавців, який лише частково використав свій величезний запас знань, хоча працював у різних ділянках науки, і який присвятив науці усе своє життя⁴.

Ще в юнацькі роки Я.Янів визначив славистику як основний напрям своїх творчих інтересів, згодом він розширив його діапазон, зацікавившись низкою проблем індоєвропеїстики. Свій науковий шлях молодий дослідник започаткував як мовознавець, але вже 1922 р. опублікував інформаційну розвідку “Писемність у Персії” (“*Ślowo Polskie*” від 12.03.1922 р.). Невдовзі після багатоаспектного вивчення говірки рідного села та його околиць він зацікавився розвитком писемності в Польщі та Україні, плідно опрацьовував маловивчені питання текстології, міжмовних і літературних впливів, приділяв увагу питанню так званих “бродячих сюжетів” у слов'янській та світовій літературі,

⁴ *Lehr-Splawinski T.* Dorobek naukowy Jana Janowa w zakresie językoznawstwa. S.75.

торкаючись при цьому проблем фольклору, народознавства та інших суміжних тем. Так поступово основною темою наукових досліджень ученого стали міжслов'янські впливи у сферах мови, літератури, писемності, взагалі культури, які особливо ретельно вивчалися на матеріалі польських та українських пам'яток XVI–XVIII ст. Тема висвітлювалася широко, з використанням також чеських та румунських пам'яток. Інтерес до цієї теми вчений зберігав до кінця своїх днів.

Оскільки Я.Янів майже одночасно працював над проблемами полоністики, україністики, порівняльно-історичного літературознавства та народознавства, це ускладнює аналіз його наукового доробку і робить умовною класифікацію його праць. Враховуючи те, що вчений, працюючи близько двадцяти років у Львівському університеті, був пов'язаний з українською темою і зберіг інтерес до неї у краківський період, огляд його наукової спадщини доцільно почати з цієї теми. До того ж це найменш висвітлена ділянка його наукової творчості, хоча кілька років тому доробок Я.Янова на ниві українознавства описав Олег Купчинський і опублікував на сторінках “Записок Наукового товариства імені Шевченка”, а скорочений варіант подав у “Віснику НТШ” (Т.30. Львів, 2003. С.31–34). Автор підкреслив, що український цикл досліджень Я.Янова має широкий тематичний діапазон, який охоплює проблеми мовознавства, особливо діалектології та історії мови, літературознавства (насамперед “загальна слов'янська література, релігійна і світська давньоукраїнська література з окремим наголосом на апокрифічну, житійну, літературу частково полемічну” та історія з деяким виокремленням проблем історичної географії)⁵.

У ділянці мовознавства передовсім привертає увагу детальний опис говірки рідного села і прилеглих до нього територій. Зайнятися питаннями сучасної діалектології Я.Янову порадив Т.Лер-Сплавінський, який очолював тоді кафедру слов'янської філології. Молодий дослідник дуже відповідально поставився до цієї справи, написав вірцеву на той час габілітаційну працю “Говірка Малоруська Машковець і Сівки Наддністрянської з увагою до навколишніх сіл” (Львів, 1926), яку успішно захистив і одержав звання доцента. В ній дуже докладно описані фонетичні, граматичні та лексичні риси даної говірки, подані словничок та добірка відповідних текстів. На жаль, в Україні ця праця тривалий час була маловідома і тому не отримала тут тієї високої оцінки, на яку вона заслуговувала, але з 1957 р. вона стала найбільш цитованою серед усіх мовознавчих праць професора. Згодом учений разом із учасниками свого семінару вивчав діалекти Гуцульщини та Покуття. Матеріал, зібраний під час експедицій, опрацьовано у співставленні з сусідніми, а також румунськими та польськими діалектами. Водночас з'ясовано міждіалектні зв'язки та генезу Гуцульщини. Це питання учений висвітлював у низці статей, особливо ґрунтовно описавши фонетику гуцульських говорів⁶. Питання ж давнього етнічного складу населення так званих “гродув червленських” та волоської колонізації у минулому на території південно-західного і частково північного регіону України учений розглянув, спираючись на дані гуцульсько-покутських діалектів та їх лексичні паралелі з польським та іншими діалектами. Це була спроба мовознавчого обґрунтування існування волоського населення в Україні, про яке є згадка у староукраїнських джерелах, точніше згадка про волохів та князів волоських. Я.Янів зробив спробу на основі діалектних даних підтвердити існування давньої волоської колонізації,

⁵ Купчинський О. Ян Янів (Jan Janów) – польський дослідник української літератури та мови. З додатком бібліографії важливіших праць з українознавства // ЗНТШ. Праці філологічної секції. Т. ССXLVI. Львів. С.533.

⁶ Janów J. Z fonetyki gwar huculskich // Symbolae Grammatical in honorem J.Rozwadowski. Kraków. T.2. 1928. S.259–290.

яка простягалася на північ у Полісся⁷. З приводу досліджень Я.Янова щодо волоської проблеми Т.Лер-Сплавінський писав, що позиція автора заслуговує на увагу, вона доволі цікава, але вимагає ще історичних, етнографічних, лінгвістичних та археологічних доказів⁸.

Окрім питань діалектології, учений з властивою йому скрупульозністю опрацьовував питання історичної української морфології у ділянці відмінкових змін⁹, постійно цікавився різними проблемами словників¹⁰, а також давньоукраїнською та порівняльною лексикографією (у краківський період). Саме тоді Я.Янів надрукував низку цінних розвідок, важливих для порівняльного слов'язознавства: "Східнослов'янська лексикографія до кінця XVII ст. Ч.1: Зауваги до "Азбуковників" і "Візантійсько-російського розмовника"; ч.2.1: Лексикон П.Беринди і відношення його до західноєвропейської науки; ч.2.2: Етимології Максима Грека, Мануеля Ретора та інших авторів у словнику імен П.Беринди з 1627 р."¹¹ та ін.

Однак значна частина лексикографічних праць ученого залишилася в його архіві, у тому числі підготований до друку у новому виданні машинописний примірник П.Беринди обсягом 391 с.¹², а також остання праця ученого під назвою "Polono-gosso-ukrainika", яку незадовго до смерті автор здав до друку, але вона так і залишилася у машинописі.

Важливо підкреслити, що Я.Янів у своїх дослідженнях йшов у напрямі від лінгвістичної тематики до філологічної, торкаючись при цьому питань культурознавства.

Уже в 20-ті роки Я.Янів почав вивчати оригінальні та перекладні тексти давніх часів, особливо рукописи XVI–XVII ст., в яких відображалася духовне життя народу. У середньовіччі на Русі функціонувало багато легенд про стародавні події. Вони поширювалися в перекладах з грецької та західноєвропейських мов, зазнаючи в процесі усної передачі народної переробки, інколи включаючи елементи народної творчості. Поступово в творчій діяльності Я.Янова сформувався потужний цикл досліджень великої вартості, присвячених переважно західноукраїнським пам'яткам пізнього середньовіччя з ґрунтовним аналізом цих пам'яток, встановленням і описанням їх редакцій, міжслов'янських культурних впливів, підготовкою рукописів до друку та їх публікацією. Зазначений цикл охоплює велике коло тем з історії писемності, книгознавства, він також проливає світло на шляхи формування української літературної мови, на суспільні тенденції і провідні принципи, які діяли в той період.

Відомо, що XVII ст. – це час українського відродження, помітних зрушень в ідеологічній сфері та мові, змін, зумовлених поширенням в Європі гуманістичних та

⁷ Janów J. Uwagi o gwarach huculskich, śladach ich stosunków z polszczyzną oraz o pierwotnej ludności Ziemi Czerwieńskiej // Sprawozdanie T-wa Naukowego we Lwowie. Rocznik 8. Lwów, 1928. S.51–59; *його ж*: Ważniejsze cechy gwar huculsko-pokuckich a teorie o Bołochowcach. Warszawa, 1938. 12 s. + mapa.

⁸ Lehr-Splawinski T. Dorobek J.Janowa w zakresie językoznawstwa słowiańskiego. S.73.

⁹ Janów J. Z deklinacji małopolskiej (Dativus, Instrumentalis, Vokativus Pluralis // Sprawozdanie T-wa Naukowego we Lwowie. Lwów, 1925. Roczn. 5. Zesz. 1. S.8–10; *його ж*: Z deklinacji małopolskiej // Prace filologiczne. Warszawa, 1926. T.10. S.337–356; *його ж*: Nieostrzeżona przez badaczy kategoria językowa (Dualis rzeczowników na 'a w języku ukraińskim // Sprawozdanie T-wa Naukowego we Lwowie. Lwów, 1936. Roczn.XVI. S.266–273. Окр. відб.

¹⁰ Janów J. Słowniczek huculski sprzed stulecia // Sprawozdanie T-wa Naukowego we Lwowie. Lwów, 1936. Roczn.16. S.257–266. Окр. відб. Lwów, 1936. 12 s.; *його ж*: Ze stosunków językowych małopolsko-rumuńskich // Сборник статей в честь академика А.И.Соболевского. Ленинград, 1928. С.152–158; *його ж*: Z badań nad słownikami staroruskimi. Część 1. Uwagi o zbiorze "Synonima sławenoruskaja" z XVII w. // Sprawozdanie T-wa Naukowego we Lwowie. Lwów, 1936. Roczn.18. Zesz.3. S.257–264 та ін.

¹¹ Sprawozdanie Polskiej Akademii Umiejętności. Kraków, 1951. Roczn. 52. N.2. S.129–135; N.4. S.327–334; N.6. S.466–474.

¹² Куличинський О. Ян Янів (Jan Janów) – польський дослідник української літератури та мови. С.527.

реформаційних ідей. Східні слов'яни поступово ознайомлювалися з новими поглядами переважно через переклади з західноєвропейських джерел. У таких перекладах стара форма взаємодіяла з новим змістом. Перекладацька література стала окремим видом писемності на Русі.

Водночас книжки того часу містили доступну для широкого загалу проповідь, пристосовану до щоденних потреб, мова якої була зближена з народною. В Україні тоді набув поширення новий тип євангелій з релігійними текстами нового типу, в яких поруч з церковнослов'янізмами використовувалися полонізми й була широко представлена розмовна народна мова. Типовим, популярним видом церковної писемності даного періоду вважаються учительні євангелія, які стали пам'ятками не тільки церковного, а також проповідницького змісту і сприяли розширенню сфери вживання народних мовних виражальних засобів. Твори проповідницького жанру, збагачені засобами народної розмовної мови, сприяли розбудові української літературної мови й активізували процес реформації на основі живої народної мови, водночас ці твори певною мірою відображали духовний зв'язок східних слов'ян із західноєвропейськими реформаційними ідеями. Між тим, ця ділянка історії української писемності залишалася майже не опрацьованою. Я.Янів, який роками працював у бібліотеках Львова та Кракова, зібрав багатий матеріал, що стосується давньоруської та середньовічної писемності, і кваліфіковано дослідив його у багатьох напрямках: проаналізував мову і стиль низки пам'яток давньоруської літератури, приділив увагу апокрифам, докладно вивчив учительні євангелія, переклади релігійних текстів з польської мови українською та їх наслідки, діяльність відомих діячів української культури XVI–XVII ст., зокрема Памви Беринди, Кирила Транквіліона Ставровського, Григорія Прокоповича Куйбіди, Йоанікія Галятовського, Інокентія Гізеля, попа Андрія з Ярославля, а також написав кілька рецензій на праці з історії писемності, не оминув і тем з народної творчості.

У своїх розвідках учений спирався на рукописи, рідше – на опубліковані пам'ятки, аналіз проводив переважно за єдиною схемою: докладна історія відкриття і дослідження пам'ятки, критика попередніх видань (якщо текст надруковано), палеографічний аналіз (зовнішній вигляд, прикраси та приписки, вживання і накреслення літер, надрядкові знаки, титла, скорочення, фонетичні та морфологічні особливості, при розгляді лексики пам'ятки бралися до уваги соціальні відносини, побут, духовна і матеріальна культура; у рукописних текстах з'ясувався оригінал, варіанти тощо. Цікаво, що при описанні мови пам'ятки нерідко містилися етимологічні нариси. Вивчення пам'яток здійснювалося кваліфіковано і надзвичайно ретельно, при цьому Я.Янів проявив себе як прекрасний знавець релігійної проповідницької літератури, який з особливою увагою ставився до учительних євангелій. Учительним євангеліям він присвятив кілька публікацій, в яких розглянув джерела цього типу пам'яток, здійснив ґрунтовний текстологічний аналіз, описав структуру, мову і стиль Пересопницького євангелія, торкнувся питання класифікації цього виду пам'яток, виділив середньоподільські як окрему групу¹³ тощо.

Цінним є доробок Я.Янова у ділянці польсько-українських літературних і історично-культурних зв'язків та перекладів. Цій проблемі присвячена низка його статей і доповіді

¹³ Janów J. Język ruski w ewangeliarzu Kaznodziejским z Trościańca XVI w. Wstęp i część I. Cechi fonetyczne // Sprawozdanie T-wa Naukowego we Lwowie. T.9. 1929. S.197–206; *іого ж*: Źródła Ewangelii Peresopnickiej // Slavia. T.5. Praha, 1926–1927. S.470–499; *іого ж*: Ze studiów nad tekstem Ewangelii Peresopnickiej (1556–1561). Część I // Sprawozdanie T-wa Naukowego we Lwowie. T.6. Lwów, 1927. S.3–7; *іого ж*: Ze studiów nad ewangeliazami “uczynielnymi” XVI–XVII w. // Slavia. XIX. Praha, 1950. S.317–335; *іого ж*: Problem klasyfikacji ewangeliarzy “uczynielnych” (Kaznodziejskich). Część I. Grupa środkowopodolska // Sprawozdanie PAU XLVIII. Kraków, 1947. S.296–301 та ін.

на міжнародних з'їздах славістів з заголовками “З літератури польської та руської XVI–XVIII ст.”¹⁴ та “Впливи польські на літературу Русі до XVIII ст.”¹⁵. Дослідник здійснив скрупульозний порівняльний аналіз перекладів із західноєвропейських джерел польською та українською мовами творів проповідницького та легендарного змісту. Українські тексти розглядалися відповідно до польського зразка, встановлювалися відхилення, редакції, будь-які зміни у змісті та мові, докладно з'ясовувалися особливості українського перекладу. Виявлено великий вплив західноєвропейської культури у XVII ст. (і ще раніше) на українську духовну сферу. Цей вплив, вважав Я.Янів, йшов через Польщу, причому на українському ґрунті він зазнавав певної корекції (діяли прояви аскетизму), відбувалося схрещення східної візантійської та західної культур, відповідно до руських традицій та місцевих потреб, пов'язаних із проблемами Просвітництва. У цьому великому масиві розвідок і студій, які стосуються польського впливу на українську писемність (за підрахунками Т.Улевича, їх понад тридцять), помітне місце належить перекладам і переробкам біблійних тлумачень М.Рея, також спостереженням над поширенням у Західній Україні творів деяких польських авторів та з'ясуванню витоків поширених у Польщі та в Україні народних казок¹⁶. Цим публікаціям також притаманні детальне описання, порівняльний аналіз, глибоке філологічне опрацювання текстів, навіть з поданням словничка. Таким чином, дослідження Я.Янова польсько-українських літературних і культурних зв'язків шляхом мовностилістичного аналізу текстів XVI–XVII ст., переважно релігійних, містять цінний матеріал, що проливає світло на складний процес реформування української літературної мови, який у цих текстах ілюструють проникнення елементів живої народної мови, запозичень, перенесення в український контекст цілих уривків з польського оригіналу.

Польські дослідники творчого доробку Я.Янова – Т.Лер-Сплавінський та Т.Улевич – відзначили велику цінність для славістики його праць з проблем польської мови, літератури, писемності та міжслов'янських впливів. Кількісно це дуже велика група розвідок, різних за обсягом, над якими Я.Янів працював паралельно з дослідженням українських проблем. Ці публікації спиралися здебільшого на дані польської писемності XVI–XVII ст. (частково на чеські), коли у польській мові та літературі відбувалися позитивні зміни. Невдовзі вчений зацікавився так званими “бродячими сюжетами” і почав їх активно вивчати як прояви дієвих міжслов'янських культурних впливів, які прийшли в Європу зі Сходу.

У полоністичному циклі досліджень ученого виділяються три основні тематичні групи: 1) праці різних часових відрізків, що стосуються польської проблематики, 2) розвідки, присвячені польсько-українським літературним і культурним впливам (про них уже йшлося вище), 3) праці, в яких описані популярні в середньовіччя “мандрівні сюжети”.

¹⁴ Janów J. Z literatury polskiej i ruskiej XVI–XVIII wieku // Sbornik Prac I Sjezdu Slovanských Filologů w Praze. 1929. Svazek 2. Přednášky... Praha, 1932. S.60–73 і окрема відбитка: Praha, 1931. 14 s.

¹⁵ Janów J. Wpływy polskie na literaturę Rusi do XVIII w. (Przegląd badań dotychczasowych) // Księga referatów II Międzynarodowego zjazdu sławistów (Filologów Słowiańskich). Sekcja II: Historia literatury. Warszawa, 1934. S.69–73.

¹⁶ Janów J. Tłumaczenie i przeróbki z Postylli M.Reja w Pouczeniach ruskich // Sprawozdanie PAU. XLVIII. Kraków, 1947. S.301–306; *його ж*: Tłumaczenia ruskie z Postylli M.Reja w ewangeliarzach kaznodziejskich XVI i XVII wieku // Sprawozdanie PAU XXXIV. Nr.8. Kraków, 1929. S.2–10; *його ж*: Wpływ M.Reja na Ruś // Prace Filologiczne XIV. Warszawa, 1929. S.476; *його ж*: Dzieła Krasickiego na Rusi // Księga referatów Zjazdu Naukowego im. Ignacego Krasickiego we Lwowie. Zeszyt 2. Lwów, 1936. S.193–213; *його ж*: O niezwykłej popularności dzieł C.Tr.Stawrowieckiego na Rusi w XVII wieku i ich przeróbkach na Zakarpaciu // Sprawozdanie PAU. LII. Kraków, 1951. S.899–903; *його ж*: Źródła niektórych baśni ludowych w Polsce i na Rusi // Lud. T.26. Seria II. T.7. Lwów, 1928. S.1–40 та ін.

У працях першої групи вчений проявив себе як першорядний мовознавець, текстолог, вдумливий дослідник деяких загальнокультурознавчих процесів та видавець давніх пам'яток. У цих публікаціях порушені маловивчені, часто складні питання старопольських біблійних текстів, релігійної літератури XVI–XVII ст., вивчення яких потребує величезної уваги до фактів, унікального філологічного чуття і досвіду. У процесі філологічного описання давніх польських пам'яток, як “Біблія королеви Софії”, “Історія Суванни”, “Біблія Леополіта”, “Страждання Пана Ісуса” та багатьох інших, використовувалися різні їх редакції, текстові поправки, з'ясовувалося багато темних місць, інколи – авторство та першодрук, різні подробиці з історії польського письменства¹⁷. Ця багаточисельна копітка праця засвідчила, що Я.Янів майстерно володів методикою філологічного і джерельного аналізу. Крім того, він підготував до друку і чудово видав з власними глибокими передмовами тексти т.зв. “Угорського настільного євангелія” Яна Сандецького-Малецького і “Історія Варлаама і Йосафата” Себастьяна Піскорського та ін.¹⁸

На таку ж високу оцінку заслуговують дослідження ученого, присвячені польсько-українським, польсько-чеським та міжслов'янським літературно-культурним зв'язкам.

Я.Янів чималу увагу приділяв апокрифам як важливому і найменш вивченому різновиду релігійної літератури, що сягають давніх часів, хоча збереглися лише у народній творчості. У давнину апокрифи були не тільки релігійними творами, а й єдиним видом белетристики, який певною мірою можна порівнювати з народними оповіданнями та байками. У слов'ян апокрифи набули широкого поширення ще у середньовіччі, а потім їх забуто.

Учений дослідив за прийнятою ним схемою кілька апокрифів: про дванадцять п'ятниць, козячу бороду, муки Христа та ін.¹⁹ Він звернув увагу на їх походження, наявні версії, помітив, що у Польщі було менше редакцій, ніж у Чехії та на Русі, що часом вони ставали взірцями для наслідування. Так, апокриф “12 п'ятниць”, який прийшов в Європу з Візантії, мав західноєвропейські та слов'янські версії періоду середньовіччя, а ще раніше існувала грецька версія. Я.Янів дослідив їх з урахуванням також культурно-історичних ознак і дійшов висновку, що грецька версія важлива для розуміння польсько-руських стосунків, оскільки деякі її ознаки збереглися в українських текстах XVII ст., наприклад, ознаки єврейського впливу і освяченість суботи та неділі, визнання п'ятниці “м'яким” днем, перелік старих норм освячення та звичаїв типу заборони працювати в неділю, ходити в суботу по траві у підкутому взутті тощо. Я.Янів вважав, що у слов'янському світі апокриф спочатку потрапив у Польщу, а звідти – на Русь. Старанно вивчивши старопольський текст версії Клеменса, його відношення до народної мови, до грецької та західноєвропейських версій (англійської, італійської, німецької та французької), він переконливо доводив, що польська версія Клеменса мала вплив на прозаїчні та віршовані переробки білоруської та української редакцій апокрифа. При

¹⁷ Janów J. Czeska Biblia Zaulockiego i polska Biblia Królowej Zofii // Przewodnik Bibliograficzny. XLIX. Seria 2. Nr.6. 1926. Lwów. S.250–256; *його ж*: Historia Zuzanny (Najstarsze jej teksty w biblji i ewangeliach // Polonia Sacra. Kraków, 1951. Zeszyt 3. S.235–251; *його ж*: Męka Pana Jezusowa wobec pierwszych wydań B.Оpecia // Sprawozdanie PAU. XLVII. Kraków, 1946. S.35–39; *його ж*: Przekłady staropolskie Nowego Testamentu // Sprawozdanie T-wa Naukowego we Lwowie. VII. 1927. S.6–11; *його ж*: Z dziejów polskiej pieśni historycznej // Pamiętnik Literacki XXVI. Lwów, 1929. S.143–163 і багато інших.

¹⁸ Sandecki-Malecki Jan. Ewangeliarz z początku XVI w. Kraków, 1947; Piskorski Sebastian. Żywot Barlaama i Jozafata. Lwów, 1935. 322 s. і передмова ССVIII та інші друки.

¹⁹ Janów J. Apokryf o dwunastu piątkach. Lwów, 1934; *його ж*: Kaznodzieja z capią brodą // Lud. XXXVII. Seria 40. S.2. T.7. Lwów, 1928. S.124–127; *його ж*: Legendarno-apokryficzne opowieści ruske o Mące Chrystusa (z uwzględnieniem zabytków staropolskich) // Prace filologiczne. T.15. Cz.2. Warszawa, 1931. S.1–118.

цьому вчений підкреслив, що стара версія в Україні зазнала змін через ступінь схрещення з тими прозаїчними та віршованими версіями, на які вплинула польська версія Клеменса. Була зроблена спроба реконструювати цей старопольський текст. Таким чином, дослідник чітко, аргументовано та багатопланово висвітлив роль апокрифів у писемності та культурі слов'ян у середньовіччі.

Упродовж кількох років учений досліджував історію поширення у світі сюжету про пустельника Варлаама та індійського короля Йосафата. Сюжет прийшов в Європу зі Сходу (Індія, Персія), тут став дуже популярним, розповсюджувався у вигляді народних оповідань у багатьох країнах, мав численні варіанти також у Польщі та на Русі, але через два століття оповідання були забуті. Я.Янів розглянув історію цих сюжетів, встановив, що вони поширювалися у формі легенд, мали близько тридцяти варіантів, починаючи від перського і закінчуючи білоруським. У XVI–XVII ст. з'явилося багато перекладів у Польщі та на Русі, що свідчить про новий вплив з Заходу. Дослідник зробив огляд західноєвропейських сюжетів, з'ясував впливи на існуючі у Західній Європі переробки, розглянув кільканадцять польських списків цих повістей, визначив найстарший друкований текст серед слов'янських друкованих варіантів, докладно проаналізував його і написав цілком нові нариси про угорську, румунську та білоруську редакції. Ця копітка робота дала змогу встановити, що в Європі сюжети поширювалися у двох напрямках: латинському та грецькому, а дослідження лексики та поезики у латинському варіанті показало, що польські варіанти походять саме від латинського, причому польський варіант, у свою чергу, мав великий вплив на український та білоруський.

У кількох статтях Я.Янів ознайомив науковців з перекладами та переробками повістей про Варлаама та Йосафата²⁰, а історію вивчення цих сюжетів дуже докладно виклав у великій передмові (208 сторінок) до виданих ним перекладів Себастьяна Піскорського²¹. Ця книга присвячена А.Гавронському, відомому польському санскритологу і знавцеві культури Індії, який ще у 20-х роках XX ст. порадив Я.Янову дослідити мандри легенд про святих Варлаама та Йосафата. Публікації Я.Янова були проаналізовані у серії рецензій, усі вони дали позитивну оцінку і засвідчили, що дослідником виконана титанічна праця, яка проведена дуже акуратно, з надзвичайною науковою відповідальністю. Між тим, це був типовий для досліджень Я.Янова стиль.

У творчому доробку вченого є кілька розвідок, в яких з'ясовується походження низки вживаних у польській та українській мовах слів, зокрема *перкатий*, *пес*, *сурма*²² та ін. За словами Т.Лера-Сплавінського, всі наведені пояснення спираються на багатий матеріал польський та чужоземний, передовсім зі східних мов, і свідчать не тільки про велику ерудицію автора, а також про його неабиякий дар етимологізування²³.

Ще однією ділянкою славістичної діяльності Я.Янова була його праця педагога, до якої він почав готуватися ще в юнацькі роки. Склалося так, що в його особі органічно

²⁰ Janów J. Do dziejów "Historii Barlaama i Jozafata" w przekładzie Udriszte Nästurela // Sprawozdanie T-wa Naukowego we Lwowie. Lwów, 1933. T.13. S.144–150; *їого ж*: Historia Barlaama i Jozafata w przekładzie Seb. Piskorskiego (XVII w.) // Sprawozdanie PAU. Nr.6 (czerwiec). Kraków, 1933. S.4–6; *їого ж*: Romans o Barlaamie i Jozafacie w przeróbce Skargi, Baranowicza i Lichoniewiczza // Przegląd Humanistyczny. VII. Lwów, 1932. S.41–66.

²¹ Piskorski Sebastian. Żywot Barlaama i Jozafata. Wydał i wstępem poprzedził Jan Janów. Lwów, 1935. CCVIII+322 s.

²² Janów J. Przyczynek do lafiryndy // Język Polski. XVII, 1932. Kraków. S.55–57; *їого ж*: Perkaty, perkonosy, permonosy // Język Polski. XXIII. Kraków, 1938. S.105–110; *їого ж*: Szach "pies" // Język Polski. XXIII. Kraków, 1938. S.105–110; *їого ж*: Szach "pies" // Język Polski. XXVII. Kraków, 1947. S.106–108; *їого ж*: Jeszcze o surmie // Język Polski. XXVII. Kraków, 1947. S.168–172.

²³ Lehr-Splawiński T. Dorobek naukowy Jana Janowa w zakresie językoznawstwa słowiańskiego. S.75.

поєдналися риси не тільки непересічного науковця-славіста, а й досвідченого неординарного педагога, який любив свою справу, мав педагогічний талант і великий досвід викладацької роботи в гімназії та університеті. Крім того, він пройшов хорошу школу у відомих університетських професорів А.Кринського, В.Брухнальського і Т.Лера-Сплавінського. Очоливши кафедру руської (української) філології, він самостійно і доволі вдало визначав обсяг та напрям роботи кафедри, при цьому проблеми україністики викладалися польською мовою. Викладацька діяльність професора в польському університеті, де він як україніст був для більшості колег чужим, все ж була успішною й інтенсивною: щороку вводилися нові лекційні курси²⁴, злагоджено працював його українознавчий семінар, часом відбувалися експедиції для зібрання нових матеріалів. Тематика лекцій вражає широтою напрямів і розглянутих проблем. Це фонетика та граматики української мови, історія української літератури, українська лексикографія та діалектологія, східнослов'янська діалектологія, особливості мови давніх українських та польських пам'яток, розвиток слов'янської писемності, народна творчість (історичні пісні, думи, українські байки), руська література XVI–XVIII ст., драматична література до XVIII ст., давні східнослов'янські словники, діяльність Петра Могили, життя і творчість Г.Квітки-Основ'яненка, І.Котляревського, методологія історії руської літератури та ін. Колишні студенти Я.Янова давали високу оцінку його лекціям та семінарам, тепло відгукувалися про нього, відзначали його непересічні педагогічні здібності, доброзичливість, врівноваженість, тактовність, що гармонійно поєднувалися з вимогливістю. Дуже добрі відгуки одержав Семінар²⁵. Заслугою професора було те, що на цих заняттях він не тільки передавав студентам свої знання, а й прокладав їм шлях до самостійної творчої праці, у тому числі й дослідницької, учив аналізувати тексти, працювати над словом. На семінарських заняттях студенти коментували церковнослов'янські, давньоруські та сучасні українські тексти, аналізували діалектні записи, частину з яких було зроблено самостійно, виконували дослідницьку роботу. Учасники семінарських занять детально обговорювали написані ними реферати і кращі рекомендували до друку. На жаль, Я.Янів не залишив теоретичних праць з методики викладання, проте цілком очевидно, що його сумлінна праця як педагога не пройшла на марне. Я.Янів виховав великий загін хороших учителів і цілу плеяду науковців – україністів, полоністів, славістів, які, в свою чергу, здійснили помітний науковий внесок у славістику. Серед багатьох інших – І.Ковалик, І.Керницький, М.Онишкевич, Г.Пачовський, Ю.Редько, Я.Рігель, Я.Рудницький.

Завершуючи огляд славістичної діяльності Яна Янова, філолога дуже широкого творчого діапазону, підкреслимо вагомість його славістичного доробку. Хоча професор і не завершив свої багаторічні дослідження підсумковою працею, йому належить помітне місце у розвитку цієї галузі знань. Його багаторічні вдумливі, скрупульозно виконані дослідження поглиблювали вивчення вже існуючих проблем у сферах слов'янських мов, літератур, літературно-культурних впливів, проливали світло на низку питань давньої писемності слов'ян, народознавства, етнології. Більшість досліджень Я.Янова досі зберігають свою цінність, причому методика філологічного та джерельного аналізу, застосована ученим, заслуговує на детальне вивчення сучасними філологами.

²⁴ Див.: Галенко І. Участь Яна Янова у становленні україністики у Львівському університеті // Розвиток мовознавства у Західній Україні в 20–30-х роках ХХ століття. Регіональна наукова конференція на честь Василя Сімовича. Львів, 1992. С.44–45.

²⁵ Купчинський О. Ян Янів – польський дослідник української літератури та мови. С.533.

**CONTRIBUTION OF JAN JANOV
TO SLAVONIC PHILOLOGY**

Iraida GALENKO

*L'viv Ivan Franko National University
1, Universytets'ka Str., L'viv, 79000, tel.: (0322) 239-47-56
The Chair of General Linguistics*

The article focuses on scientific and pedagogical activity of outstanding Polish slavist Jan Janow (1888–1952). As philologist the researcher worked in the sphere of historical and comparative linguistics and literary criticism, inter-Slavonic cultural relations, textual criticism, dialectology, lexicography. Jan Janow brilliantly published ancient manuscripts. Without doubt, his special merit is that the scholar brought up a lot of scientists and teachers.

Key words: comparative studies, ancient form of writing, cultural mutual relations, Ukrainian studies, dialectology, Ukrainian lexicography.

Стаття надійшла до редколегії 12.03.2009
Прийнята до друку 24.04.2009